

ИЗИНСКАЯ книга лудаш йӱрачен. Школышто тунемме жапышта, туныктымго годымат библиотекыште сылнымутан литературым лудде коден омыл, манеш ыле. Лудаш йӱратымыз дене шкежат эркин-эркин «У вий» журналыш, «Июшкар кече» газетыш возаш тӱгалеш. Тиде журнал ден газет война деч вара мемнан клатыште подшивка лончо дене кыенит, шуко гана мыланем лудаш тӱгалын, ачийын статьиже-дакат улыт ыле. Тылец важе изи ойлымаш-шамычым возаш пижеш, вара повестьыш кусна.

Кожлаер кыдалаш школышто тунемме годым тудын дене пырля илаш пернен. Телым нигунамат пелӱд деч ончыч малаш возын огыл. Шукыж годым сылымут литературым лудын. Ойлымаш ден повестьым возымыж годым мыланна, йоча-шамычлан, мешаяш кӱштен огыл. Мӱнгыштӧ шукыж годым клатыште серен, саде кок пачашан клат кызытат уло. Кӱшан окна вапгареш ӱстелым шогалта ыле. Ме, йоча-шамыч, мо нерген азапланымызым палашат шонен улына, шкеж дечат йодмо, но ойлен огыл. Книга лектеш, тунам пне лудын пуэм, манеш ыле. Кожлаер школышто туныктымыз годым лумынак возаш кодаш ыле. Йоча улмем годым шолып лудаш тӱченам, то умылен кертын омыл, потеркышмат палаш йӱсӧ лийын. Первый книгажым куанен гына вучен шукышна.

Ятыр экземпляр толын ыле. «Кавырля» повестьым возаш пошкудо руш Кавырля полшен, пӱртӱс мемнан дене йыгыре ыле. Русанов Кавырля, саде ег, пеш мастарын портышкемым урген, рушла пеш сайын моштен, рвезырак-шамыч дене эреак рушла кутырен колта ыле. Ачий яра жаше годым тамакам шушпаш уремьш лектеден, кудо воктене тентылна ыле. Уремьш лекмыжым ужын, пошкудо-шамычат логынен-ыт. Ачамым тӱнӧ кугурак йоча-шамыч пеш вученыт. Пеш мастарын каласкален, ойлымжым кольшташ онгай лийын. Шуко тошто мыскара мутым кучылтын. Йоча-шамычлан каласкален, кузерак Арыв да Ронго школышто тунеммыж годым поп-шамыч черкыш тудым мураш колыткеныт. Такинэм гын мутым возаш тӱгалеш да, пенсийыш лекмешкыже, школлаште ышта.

пураш логалын, ия йӱдым олаш малыме. Маленже улына ачийын палыме Старостин Павыл дене. Тиде — руш, пеш мастар ургызо, кажне шыжым мемнан Морко районш ургаш толеден, марла сайын моштен. Ачийже телым завскладлан ыштен. Складше — Комсомольский урем, 143. Кок пачашан пу пӱрт кудывечыште. Тиде пӱртӱс варажым Дом приезжик (Дом колхозников) маналтын. Кызытат уло.

Война деч вара, Кожлаер школышто туныктымыз годым, кенезж каникул деч ончыч, марий йылмым туныктышо икшыве-влакым мемнан деке экскурсий дене кондеденит. Морко кыдалаш школ гычат ик гана веле огыл ужаш кондеденит. Произведенийжым кудымшо классыптак тунемаш тӱгалыныт. Шкежат мый марий йылмым

тура. Тыге ойлыш «Мый, манеш, кугурак йочам туныкташ йӱраем, шкежат рвезе омыл. Йолын кошташ тора корно сай. Тӱрлӧ шонымаш Ушыш пура, план шочеш».

Кенезж жапыште кол кучаш пеш йӱрачен. Жашше лийме годым шуко йӱдым ер ден куп серлаште эртарен. Целенже пий эреак лийын. Мыйымат ятыр гана Кумыжъерыш йолташлан наггаен. Колым шукыж годым вапш дене кучен. Кышка ыле вапшым пуш дене, а вара вӱд воктене тулым олталтын. Эр марте жапым тудын воктен эртаралтын. Кенезжым йӱд кӱчык, а кожерыште, чашкерыште тӱрлӧ кайык муро. Шӱшпык изишлан веле чарна, йӱд рӱдыштӧ. Колым пеш шагал кучымо, южгунамже ярат тодалтын. Ачийын туншыш толшыла пӱчко вапш нӱрген, йол лупсеш

лизацкиймат-эсогыл — куйна-тен.

Школышто туныктымыз годым марий спектакльлам шындаш полшен, шкежат келшыше рольым модын. Пытартышлан ачийын спектаклыште модмыжым авий дене коктын Кожлаер школышто 1953 ийыште ончышна. 60 ияш юбиларпа торжественный ужаш деч вара шкежак спектакльым ончыкташ полшен.

Эн кугу пайрем ачий лумеш 1963 ийыште эртыш: 70 ияш юбилейжым Морко селасе культура пӱртен эртареныт. Партий райком лумын комиссийым ыштен, Председательже — райкомын кокымшо секретарыже Алексей Анисимов. Пошкар-Ола гыч ятыр уна толын. Торжественный ужаш деч вара кугу концерт мӱгыралте.

дыр пытартын йаляше-чат, кокырен толашен. Эше але ик мутем уло. Изинская эksam пережен кучылташ тунемын. Пеш экономан (ашылыше) ыле, а нужна огыл. Иканат арен омыл, пеленем эре лийып, манеш ыле. Ойледен: «Могай пӱрвез, кунам тудын кӱсеншытыже оксаже уке?» Пошкудо-шамыч ачий деке чӱкыдын араш толынит. Южыштан, кӧ эре жапыштыже конда, пуа ыле. Иктаж-кудыжлан «але тошто илметым пуэн отыл» манын колтен.

Вурседылын моштен огыл, нигунамат осал шомакшыш шым кол.

1937 ийыште ачий деке шуко гана обыск ышташ толеденит.

Мо мый шинеч, суртыштына эре пий лийын. Кажне пийжым Кисик манын. Иктаж вара кайымыж годым пий эре пырля мияш тӱчен. Южгунам наггаен, южгунам петырен коден, южгунам пийым мӱнген кодаш корно гыч мӱнгешат савырнашыже логалын. Икана Кумыжъял школышто туныктымыз годым тыгай онгай лийын, манеш ыле. Эрдене декабрь тылыште каем, манеш, пеленем — пий. Кӱнер коремым кӱзымек, ваптаремем кок пире лектын шогале, эше пычкемыш годымак. Пиревлаж шогат, меат шогална, а пиемке йол коклаш пызынып. Тыге адуно волгалтмеш шогеныт, ял могырым тӱрлӧ йук-йӱан шокташ тӱнгалмешке. Волгалтмек иже пирешамыч кораж каенит.

А Кожлаер кыдалаш школышто туныктымыз годым пий ачий почеш шкеак омсам почын пура ыле. Мыйым 9—10 класслаште ачам шкеак туныктен.

1942 ий июлышто тудлаш армийыш каяш повестке толын. Тиде жапыште качай (Элексей кутыза) эше ила ыле. Качайлан ачийым колхозыш пумыо Шорик луман йошкар вӱлыж дене Шолегерыш шумеш ужаташ логалын. Ужаташ ик пошкудо рвезе дене Пулер дек (изи ер, Вончо воктен) шумеш мнен улына. Ойырлымо годым мемнан вуйым лиялтен, вучкалтен колтен. Вашке война пӱта, мане, вучен шогална. Яд гыч ачам армийыш война годым ия пытарташлан ик ашкыраш ик ашкыраш

Марий Эл, 18/xii-93 г.

Кажне еглан огыл вет пӱралтын...

Писатель Яков Алексейнын шочмыжлан 100 ий темеш

Мыйын ачам марий писатель-прозаик Алексеев Яков Алексеевич (Элексей) 1893 ий 20 декабрьште Вончыдӱр ялеш (Себе-Усад волость, Царевококшайский уезд, Озан губерний) шочын. Кызыт тиде — Морко районсо Ярамарий сельсовет. Шочмыжлан тений 100 ий темеш. Ешыже икмарда кресаньык гыч лийын, кенезжым ял озанлыкыште пашамыштен, а телым — чодыраште. Поян ешеш шочын огыл гынат, тунемаш, шинчымашым налаш шонен.

Туныктышо лияш первыйже Ронго двухклассный учительский школым пытара, а 1938 ийыште Марий педагогический институтын руш йылме да литература факультетшым заочно тунем лектеш. Ятыр ондак учитель пашам тӱнгалеш да, пенсийыш лекмешкыже, школлаште ышта.

черкыш тудым мураш коштыктың. Такшым гын мураш моштенжак огыл, садлан свидетельствыштыже черке мурымаш дене кумытан отметке лайын, а молыко 4—5. Каласкала ыле, кузе кугыжан армийште служитлен. Тыгодым шкежат воштылын, егымат воштылтен.

Кугу Отечественный сар жапыште Ленинградые воен-но-воздушный академияште служитлен, тудыко Йошкар-Олаште пединститут зданий-ыште улмаш. Ачий гай идалше салтак-шамыч кенжеким Юлышто да ерлаште колым кученыт. Иоча-шамычлан кол кучымо нерген онгайын каласкален. Икана, манеш, тыге лайын: Юл воктене кол шүрым шолтенна, а бригадир уке ыле. Мый ик колызылап кол вуйым кодаш күштенам. Бригадирлан кодымо. Но ик мыскараче тудым кочын, а лужым верешыкак коден. Толеш бригадир, а кол вуй уке, лужо гына кия. Тидын верч кредалмашке шуыныт. Тесе могай тамле кол вуй!

Йошкар-Олаште служитлымыж годым авий дене туддек ужаш миенна. А лайынже тыге. Война годым учитель, медпашаен, ясовет пашаен-шамычлан норма ложашиым пуэденит. А ложашлан Йошкар-Олаш кайыман. Вот, ложаж деке кайыше ула дене пырля кайышна. Кайышылат, толшылат Обаснурыш малаш

Теле пашаж тугалаш да, пенсийыш лекмешкыже, школлаште ышта. Пенсийыш 1956 ийыште лектеш.

пымияш школышто ныл ий вүденам.

Тыгай вашлиймаш пеш моторын эртен. Пеш шуко йодышым пуэденит, а тудо каласкален, кузе возаш тугалын, мо полшен. Шкежат тошто илышым раш пален, шукыжым шке ужын. Каласкален шке илыш корныжым, тошто школ нерген. Пален тыгак марий калыкын илыш-йўлажым, мемнан кундамысе вер-шўрым.

Ойлымашым, повестыым возашыже жап шагал лайын. Профессионал огыл ыле, эреак школышто ыштен. Адак ялыште суртна лайын, ик шот дене чыла вольык... Иоча визытын ыльна. Кенжеким вольыклан шудым ямдылаш кўлын, колхозыштат чот ышташ логалын. Ачийым война деч ончычат, варажат Йошкар-Олаш паша ышташ ўжыныт, манеш ыле. Но келшен, огыл.

Ял илышым, яндар южым, йолын коштым, иоча туныктым йбратам.

Икана тыгай йодышым пуэнам. Ачий, манам, молан Кожлаерыш шумеш кошат, икенам Кумыжъял шымияш школ улыс, торат огыл. Адак, манам, Морко районак, а Кожлаер школко Сотнур районышто, Кужерыш пеш

нўрен... Нужна лайын огынал гынат, ешыште чыланат йыдалым пидынна. Мый гын 10 классышкат йолым пидынак коштынам. Кенжеким мыйым ний руаш пырля наггаден. Коштын улына нийлан Арын чодыраш, тиде торажак лайын огыл, кызыт тудын олмышто пасу. Кожлаер кыдалаш школышто туныктымж годым шкежат канц-долаш йыдал дене йолым пидын. Ойла ыле: куштылго.

Ялыште да туныктымшколлаштыже пагалыме айдеме ыле. Шукыж годым завуч але директыр. Илышыштыже шуко мер пашам ышташ логалын. Ялеш колхоз почмаштат первый лайын. Мемнан ялын Янгуш дичингажым ачийын тыршымыж денак чодырам руэн почыныт, шольыкклан порт ышташ полшен, а шкежэ шочмо суртешак кодын.

Пошкудо-шамыч йодмашым, война годым писмам возыкташ толыныт. Нигўланат отказен огыл, шуко умылтарен колтен. Теле каникул жапыште колхозышто ревизийым эртарат ыле. Мо шинчал—эреак ревком председател. Пенсийыш лектын, 1957—59 ийлаште ушышо кугу колхозышто парторга-

Тиде чара шукак илаш ыш пўрб. 1965 ийын январь тылзыште умыржб кўрылтб. Тоияш Йошкар-Ода гыч Пиасатель ушем Сергей Ибатов ден Валентин Колумбым колтен. Морко гыч партий райком ден ронон представителышт толыныт. Кумыжъял кыдалаш школ тиде кенчн туныкчен огыл, учительшамыч ужаташ толыныт. Ачий вет тушто вич ий туныктын. Школ чогымо годым мыйым пырля нагга ыле. Тиде лайын 1936 ийыште...

Ачийын ик сай койшыж нерген каласыде огешак лий. Ожнат, кызытат ялыште тўрлб пайрем эртен да эрта. Кажныже—кугу йўмаш. Тунымна ятыр йыжыган, кочаймытше вич эрге лайыныт. Пайрем годым мемнан деке унала пуреныт. Ачий родо-шамычым сийлен, тўрлб онгайым каласкален ыштылтен. Пырля илыме жапыште тудын йўшыжым нигунамат ужын омыл!

Колымыж деч ончыч араке эре лайын, чот кыкырымж годым але шўлаш нелыж годым изия гына педыл-еден. Школышто 40 ий утламыштен, йол пуракым шуко йўаныже логалын, садлаак

каси, а пытымен он ончыч толын. Тунам ачий деч кугу ийготашым армийыш палын огытыл.

Теле жапыштат шукыж годым шыже пальто дене коштын. Ваткан теле пальтожат лайын, но шагал чиеи. Тудо каплан неле, ош-кедаш куштылго огыл, манеш ыле. Чот йўштб годым мотор пўреман ужгажым, тошто годсым, чиеи коштын.

...Кызыт, ватем дене илыме жапыште, икана веле огыл тыге ойленам: «Ачий, манам, тыге ойла ыле, тыге ыштен. тугай лайын, чыла шотыштат мыланна пример». А тудо ваштарешем иктымак тўя: «Вара молан тыже ачат гай лайын отыл?» Моланже, какне еглан огыл вет пўралтын Яков Элексейн гай лийш.

Петр АЛЕКСЕЕВ.

Синькыланте: Яков Элексейн; писатель (шолаште) Морко районысо Кожлаер школышто туныктымжж годым; тудын ўдыржб Агафья Яковлевна Васильева тений шымлу ийым темен. Умыржб мучко гаяк туныктышо лайын. Куд икшывым ончен куштен. Йошкар-Ола воктене Юбилейный поселкышто Аля ўдыржб дене пырля ила. Чўчыдынак шочмо кундем-ыныкыже, Кучыкэгер ялыш, миен савыма. Иван РЕЧКИНЫН фотожо.

